

Інна Шерстюк,
аспірантка, ст. викладач
кафедри гуманітарних дисциплін Полтавського інституту бізнесу
Міжнародного науково-технічного університету
імені академіка Ю. Бугая

ОБ'ЄДНАВЧІ ПРОЦЕСИ У СЕРЕДОВИЩІ П'ЯТИДЕСЯТНИКІВ ТА ЦЕРКВИ ЄХБ

У статті проаналізовано процес об'єднання громад євангельських християн-баптистів і п'ятидесятників та його значення для подальшого становлення мережі протестантських конфесій в Україні у повоєнний період. Досліджено окремі етапи організаційного оформлення церковної структури християн євангельської віри та ставлення віруючих до умов Серпневої угоди 1945 року.

Ключові слова: протестантизм, євангельські християни, баптисти, п'ятидесятники, громади, церкви, мережа, конфесії.

На сучасному етапі історичного розвитку в Україні стрімко поширюються і організаційно зміцнюються протестантські церкви. Це суттєво впливає на розвиток та оформлення вітчизняної релігійної системи. Тому інтерес дослідників до новітньої історії українського протестантизму є цілком виправданим, зважаючи і на те, що окремі її сторінки залишаються недостатньо дослідженими в історіографії.

У наш час п'ятидесятники є однією з найбільших протестантських конфесій у світі і, водночас, важливою складовою релігійного та суспільно-культурного життя України. Ця обставина визначає особливу актуальність їх дослідження. Окрім цього, історія п'ятидесятницького руху тісно пов'язана з історією інших протестантських конфесій, особливо у сферах досвіду перебування віруючих різних течій в межах однієї церкви ЄХБ, досвіду виживання та боротьби за самостійне існування в умовах «релігійного підпілля».

Як для євангельських християн-баптистів, так і для самих п'ятидесятників, повоєнний період мав величезне значення у сфері формування конфесійних структур, субкультури, накопичення духовного досвіду, досвіду міжконфесійної взаємодії та взаємодії з державою і суспільством. Сукупність цих умов і визначає актуальність дослідження історії п'ятидесятницької церкви в Україні після Другої світової війни.

Висвітленню окремих аспектів діяльності п'ятидесятницьких громад на території України присвячені праці В. Любашенко, О. Назаркіної, В. Єленського, П. Яроцького, А. Колодного, С. Савінського, Т. Грушової, Ю. Вільхового та ряду інших дослідників, але сам механізм укладання Серпневої угоди 1945 року по об'єднанню п'ятидесятників з євангельськими християнами-баптистами (далі ЄХБ) та її реалізація на сьогодні розкриті не повною мірою.

Метою даного дослідження є аналіз міжконфесійної взаємодії та об'єднавчих процесів у середовищі п'ятидесятницьких громад та громад ЄХБ у повоєнний період на території України.

Автор здійснює дослідження в рамках держбюджетної науково-дослідної теми №0100U001531 з питань релігійних процесів в Україні, яка виконується в Полтавському державному педагогічному університеті імені В.Г. Короленка. Дана розвідка проведена у контексті наукових розробок з історії протестантизму в Україні, які здійснює Відділення релігієзнавства Інституту філософії імені Г.С.Сковороди НАН України.

П'ятидесятництво як відокремлена течія виникає на ґрунті баптизму та методизму наприкінці XIX століття. На відміну від більшості протестантських церков, п'ятидесятництво не мало єдиного світового центру. З одного боку, це створювало певні ускладнення у питаннях легалізації діяльності громад за відсутності будь-якої підтримки з-за кордону. З іншого боку, відсутність централізації давала змогу зберігати внутрішню динамічність, виявляти оперативність та нестандартність у пропагандистській та місіонерській практиці, швидко адаптуватись до специфіки регіонів.

На початку XX століття в Україні сформувалися два основні центри п'ятидесятництва. Західний центр в основному базувався на території Волині та Галичини. Тут виникає одна із найбільш поширених в Україні п'ятидесятницьких течій церковного типу – християни віри євангельської (далі – ХВЕ). Діяльність східного центру п'ятидесятництва (християни євангельської віри) «трясунів» пов'язана з іменем духовного лідера І. Воронаєва, колишнього баптиста, який, повернувшись з еміграції у 1921 р., разом з іншими місіонерами розпочав активну агітаційну діяльність в Одесі¹.

Обидва центри розпочали роботу щодо організаційного зміцнення своїх громад. Так, у 1924 році пройшов I об'єднавчий з'їзд п'ятидесятників Західної Польщі, Західної Білорусі та Західної України, на якому було утворено єдину церкву під назвою Спілка зборів ХВЕ з центром у Лодзі (Польща). У 1921 р. та 1925 р. відбулися два з'їзди п'ятидесятників Одещини, на яких було схвалено пропозицію про організацію Всеукраїнської Спілки ХЄВ (далі – ВСХЄВ), головою якої було обрано І. Воронаєва². Проте у 1930-х роках більшість діячів п'ятидесятницьких громад були репресовані.

Як зазначалося, з часів І. Воронаєва п'ятидесятництво іменувало себе «християнами євангельської віри» (далі – ХЄВ), а вже з сорокових років стало йменувати себе «християни віри євангельської». Коли саме і у зв'язку з чим відбулося це перейменування, важко сказати, але на П'ятихатському зібранні 1942 року вже використовувалась назва ХВЕ. В. Слободяник висуває версію, що можливо це було пов'язано з метою об'єднання з п'ятидесятниками Західної України та Західної Білорусії, які саме так себе йменували³.

Наступний етап активізації п'ятидесятницького руху в Україні розпочався у роки Великої Вітчизняної війни. Узимку 1943 р. було утворене Управління Єпископальної церкви ХВЕ, центр якої розміщувався у Дніпропетровську. Воно включало в себе чотири єпархії на чолі з єпископами: Дніпропетровську (єпископ Г. Понурко), Дніпродзержинську (єпископ Д. Пономарчук), Криворізьку (єпископ П. Шокало), П'ятихатську (єпископ А. Бідаш). Проте після відновлення радянської влади, навесні 1944 р. Управління Єпископальної церкви було ліквідоване⁴. У цей

же період духовні лідери п'ятидесятницького руху ініціювали звернення до владних органів з проханням надати можливість легалізувати їх громади.

Існує твердження про те, що лідери п'ятидесятників першими виявили ініціативу до об'єднання з євангельськими християнами й баптистами. За твердженням С. Савінського, питання про таке об'єднання постало ще у 1943 році, коли в Україні проходив VI Всеукраїнський з'їзд ЄХБ. Тоді Д. Пономарчук та Г. Понурко звернулися з цим питанням до М. Мельникова та Д. Шаповалова. Було навіть вирішено організувати спеціальну зустріч, яка все ж не відбулася через умови воєнного часу⁵.

На початку 1945 року Рада у справах релігійних культів (далі – РСРК) розпочинає реєстрацію релігійних об'єднань в СРСР, загальнообов'язкову для усіх церков, отримавши при цьому від партії й уряду виключне право вирішувати – кому бути, а кому не бути зареєстрованим, які церкви потрібно об'єднати і т. ін. Тому лідерам ХЄВ постійно нагадували про те, що їх чекає у випадку неприйняття пропозицій РСРК.

У квітні 1945 р. лідери ХЄВ Д. Пономарчук, П. Шокало, А. Бідаш звернулися до РСРК з декларацією, де засвідчували своє лояльне ставлення до радянської влади, визнавали обов'язок військової служби та просили легалізувати їхню діяльність. З аналогічною заявою вони звернулись наприкінці квітня і до Ради Народних комісарів СРСР⁶.

Такі кроки керівництва ХЄВ свідчили про те, що п'ятидесятники прагнули існувати як самостійна, незалежна церква. Але влада взяла чіткий курс на формування єдиної протестантської церкви, яку було б зручно контролювати.

Улітку 1945 р. Рада у справах релігійних культів офіційно відмовила керівникам ХЄВ у реєстрації й запропонувала приєднатися до церкви ЄХБ, "оскільки між двома конфесіями не існувало серйозних догматичних розходжень". З цього моменту діячам ХЄВ нічого не залишалось, як розпочати перемовини з керівництвом церков ЄХБ. Сторони довго не могли дійти згоди, оскільки «незначне» розходження в культовій практиці з позиції радянської влади все ж ставило під сумнів можливість компромісу з точки зору общин віруючих, для яких дане питання було принциповим.

Більшість дослідників, аналізуючи ці процеси, акцентують увагу на ставленні до можливості об'єднати саме п'ятидесятницькі громади, але слід зауважити, що керівництво ЄХБ також не було в захопленні від ідеї РСРК, оскільки вони усвідомлювали, до чого може призвести таке швидкоплинне злиття різних за культовою практикою конфесій. Це однозначно послаблювало позиції громад ЄХБ, тим більше, що вже існувала практика як масового, так і поодинокого переходу віруючих до общин ХЄВ чи ХВЕ та створювало підґрунтя для можливості розколу. І все ж під тиском Ради у справах релігійних культів Всесоюзна Рада ЄХБ розпочала підготовку до проведення об'єднаного з'їзду.

У серпні 1945 р. Д. Пономарчук та А. Бідаш прибувають до Москви на пленум ВРЄХБ для кінцевого етапу перемовин. У ході їх була вироблена Серпнева (або Московська) угода про злиття церков і утворення єдиного релігійного об'єднання - Союзу ЄХБ з керівним органом ВРЄХБ⁷. Її 12 пунктів визначали

модель побудови нової інтегрованої релігійної структури. Лідери п'ятидесятників змушені були піти на ряд поступок щодо організації своєї культурної практики (мається на увазі відмова від обрядів «глоссолалії» та «омовіння ніг»). Серпневу угоду підписали Д. Пономарчук, І. Панько, С. Вашкевич, А. Бідаш від п'ятидесятників, а також члени президії ВРЄХБ - Я. Жидков, О. Карев, І. Іванов, І. Моторін, А. Міцкевич, Т. Бузикін, С. Шепетов.

Реакція віруючих на прийняття такого документа була досить неоднозначною. Більшість общин ХЄВ Одеської, Вінницької, Волинської, Чернігівської, Ворошиловградської областей поставилися до угоди негативно. Зокрема, актив Одеської общини в особі пресвітера Стрихаря і членів управління Швайського, Михайлівського, Бушанського, Феоктістова звернулися до Уповноваженого Ради у справах релігійних культів з письмовою заявою і протестом проти злиття і з проханням дозволити створити самостійний союз ХЄВ⁸.

Більшість старших пресвітерів на місцях досить формально поставилися до виконання положень угоди. Зокрема, представник Київської общини п'ятидесятників В. Юрчак зазначав: «Вода з олією не змішається. Будемо ми зверху!». Лунали також висловлювання, що «... окремо в певні дні будемо збирати членські зібрання, а на них ноги мити і молитись по своєму» та ін., хоча частина віруючих ХЄВ все ж сприйняла ідею щодо об'єднання.

Старший пресвітер Львівської області Л. Адамик заявив: «Не ми повинні приєднуватися до ЄХІБ, а вони до нас. Назва нашої секти повинна бути написана на загальній вивісці, або викреслити слова «баптисти», а залишити «євангелісти», інакше віруючі не підуть на злиття»⁹.

Керівництво Ради у справах релігійних культів не вважало таку подвійність у поведінці віруючих випадковим явищем, тому вирішило за необхідне проводити рішучу «строгу лінію» у ставленні до «двійників»¹⁰. У звіті Уповноваженого Ради у справах релігійних культів за 1945 рік зазначалося, що при злитті співвідношення кількості віруючих ЄХБ та ХЄВ визначалося 1 до 10, що дало підстави стверджувати про можливість перевиховання членів ХЄВ при вдалому підході та праці керівників ЄХБ¹¹. Після ухвалення Серпневої угоди Уповноваженим Ради була дана вказівка на вилучення всіх печатей, штампів, бланків, якими користувалися керівники діючих общин ХЄВ¹².

Аналізуючи причини досить повільного злиття общин ЄХБ та ХЄВ, слід звернути увагу і на розбіжності у поглядах щодо способу та строків об'єднання окремих духовних лідерів п'ятидесятників. Зокрема, єпископи Д. Пономарчук і А. Бідаш намагались на практиці при проведенні богослужінь обійти основні пункти домовленості та орієнтували віруючих на філіальне злиття, тому було викликано в Київ Д. Пономарчука. У розмові з ним Уповноваженого у справах релігійних культів по УРСР з'ясувалося, що він не погоджується з ухваленими рішеннями і ображений тим, що його не призначили на керівну посаду. Д. Пономарчук був переконаний, що йому, як колишньому лідеру ХЄВ, буде надано місце старшого пресвітера (заступника О. Андрєєва). Такої ж думки він дотримувався і щодо решти своїх єпископів, вважаючи, що вони будуть призначені старшими пресвітерами в обласних центрах.

Сам він пояснював зтягнутість об'єднавчого наступним чином: «Я вважаю, що перш за все необхідно провести виховну роботу, а вже потім ставити питання про злиття, воно має торкнутися тільки деяких груп із збереженням самостійного існування великих общин з їх старим пресвітерським складом – інакше, буде катастрофа... Я прийшов до висновку, що нашим працівникам не довіряють. Це я вбачаю у реагуванні на наші прохання, які намагалися зтягнути, даючи тим самим можливість організаційно укріпитися ЄХІБ з перспективою відсторонення нас від керівництва»¹³.

Можна дійти висновку, що Серпнева угода 1945 р. залишила незадоволеними як представників Союзу ЄХБ, так і п'ятидесятників. У фундамент новоствореної церкви закладалися багато суперечностей, двозначних положень, її статут містив логічно незавершені пункти, що безумовно позначилося на характері внутрішньоцерковної взаємодії.

Процес практичного злиття громад ХЄВ і ЄХБ розпочався з листопада 1945 р. Це значно ускладнило процес загального обліку п'ятидесятників. Одні громади реєструвалися як автономні, інші як об'єднані, а найбільше було незареєстрованих, які перейшли у «релігійне підпілля». За даними духовного центру ЄХБ, на 17 квітня 1946 р. в Україні було зареєстровано близько 200 громад п'ятидесятників, з яких 116 злилося із ЄХБ¹⁴. На 1 січня 1947 р. в Україні було зареєстровано 626 громад ХЄВ із загальною кількістю віруючих більше 25 тисяч осіб. На 1 січня 1948 р. до ЄХБ приєдналося вже 545 громад п'ятидесятників із загальною кількістю віруючих близько 3200 осіб.

Керівництво ЄХБ, боячись поширення впливу п'ятидесятників, не так активно займалося проблемою об'єднання, тому, починаючи з серпня 1945 р., питання про злиття громад ХЄВ і ЄХБ регулярно розглядалося на засіданнях РСРК¹⁵. У 1955-1956 рр. А.Бідаш спробував об'єднати неприєднанні п'ятидесятницькі громади, поставивши питання про загальний вихід всіх п'ятидесятників із Союзу ЄХБ на основі існуючих догматичних розходжень, проте його не підтримала решта авторитетних діячів і відокремлення не відбулося¹⁶.

Таким чином, можемо констатувати той факт, що у 1945 р. організаційно оформився розкол п'ятидесятницького руху. Владні структури реалізували свій задум. Церкву п'ятидесятників було ліквідовано в «законному порядку», а в основу новоствореної церкви закладалися підвалини для поглиблення розбіжностей та конфронтації у її середовищі та можливості досить легкого маніпулювання нею з боку владних органів. Варто зазначити, що велика кількість громад ХЄВ, які пішли на об'єднання, продовжувала проводити свої молитовні збори за попередніми обрядами. Досить часто п'ятидесятники залучали на свою сторону баптистів та євангельських християн, що викликало різкі конфлікти в церковному середовищі. Такий перебіг подій безумовно вплинув на процес подальшого розвитку загальної мережі протестантських конфесій на території України, що становить окремих предмет для подальших досліджень.

- 1 Назаркіна О. І. Протестантські конфесії України в 90-ті роки ХХ ст.: баптистські та п'ятидесятницькі течії: Дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Олена Іванівна Назаркіна / Донецький національний ун-т. – Донецьк, 2003. – С. 32
- 2 Історія релігій в Україні: Навчальний посібник / Заред. А. М. Колодного, П. Л. Яроцького. – К., 1999. – С. 109.
- 3 Слободяник В. А. Очерки по истории пятидесятничества / Виктор Антонович Слободяник / Ирпень: Ирпенская Библейская Семинария ВСО ЕХБ, 2000. – С. 24.
- 4 Грушова Т. Український п'ятидесятницький рух під час Другої світової війни / Тетяна Грушова / Наукові праці історичного факультету Запорізького державного університету. – 2002. – Вип. XV. С. 156.
- 5 Савинский С. Н. История евангельских христиан-баптистов Украины, России, Белоруссии (1917–1968 гг.). / Сергей Никитович Савинский / – СПб: Христианское общество «Библия для всех», 1999. – С. 62.
- 6 Центральний державний архів вищих органів влади України (далі – ЦДАВОВУ). – Ф. 4648. – Оп. 4. – Спр. 4. – Арк. 89
- 7 Любашенко В. Історія протестантизму в Україні: Курс лекцій. / Вікторія Любашенко / – Львів: Просвіта, 1995. – С. 296.
- 8 ЦДАВОВУ – Ф. 4648. – Оп. 4. – Спр. 4. – Арк. 90.
- 9 Там само. – Спр. 15. – Арк. 17.
- 10 Там само. – Спр. 11. – Арк. 7.
- 11 Там само. – Спр. 15. – Арк. 18.
- 12 Там само. – Спр. 4. – Арк. 48
- 13 Там само. – Спр. 4. – Арк. 49.
- 14 История евангельских христиан-баптистов в СССР. – М., 1989. – С. 48.
- 15 Решетніков Ю. Санніков С. Огляд історії Євангельсько-баптистського братства в Україні / Юрій Решетніков, Сергій Санніков / – Одеса: Богомисліє, 2000. – С. 79.
- 16 Вільховий Ю. В. Політика радянської держави щодо протестантських церков в Україні (середина 40–70-х років ХХ століття): Дис. ... канд. іст. наук / Юрій Віталійович Вільховий / Полтава, 2002. – С. 47.

SUMMARY

Inna Sherstyuk

THERE ARE UNIFYING PROCESSES IN ENVIRONMENT OF CHRISTIAN OF EVANGELIC FAITH BUT THE CHURCH OF EVANGELIC CHRISTIAN-BAPTISTS

In the article the process of association of societies of evangelic christian-baptists and christian of evangelic faith and his value is analysed for the subsequent becoming of network of protestant confessions in Ukraine in a post-war period. The separate stages of organizational registration of church structure of christian of evangelic faith and appeal of believers are explored to the terms of the August agreement of 1945 year.

Keywords: Protestant flows, evangelic christian, baptists, christian of evangelic faith, societies, churches, network, confessions.